

УДК: 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.10>

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Роговський Я.С.,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
ORCID: 0009-0005-9434-1950

Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення.

У науковій статті здійснено аналіз міжнародних та національних правових гарантій реалізації статусу маломобільних груп населення.

Визначено ключові засади міжнародних нормативних актів у сфері прав та свобод маломобільних груп населення. Їх значення полягає у гарантуванні відповідних напрямів діяльності України як держави-учасниці щодо створення правових, економічних, соціальних та інших умов для забезпечення маломобільним особам прав і можливостей нарівні з іншими учасниками правових відносин.

З'ясовано стан імплементації міжнародних гарантій статусу маломобільних груп населення у національному законодавстві. Зокрема, у Конституції України, первинних законах України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; нормативних актах Президента України «Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005 роки», «Про заходи щодо посилення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями»; нормативних актах Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо поліпшення становища інвалідів», «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки “Безбар’єрна Україна”» та багато інших. Результатом реалізації нормативних положень є створення безперешкодного життєвого середовища для маломобільних груп населення, функціонування навчальних курсів з питань формування безперешкодного середовища для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо.

Обґрунтовано думку про те, що положення проаналізованих чинних нормативно-правових актів є основою подальшого формування та реалізації державної політики щодо розробки та прийняття державних соціальних гарантій в цілому та маломобільних груп населення зокрема, національних стандартів і технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт щодо впровадження принципів розумного пристосування та універсального дизайну.

Ключові слова: законодавство, маломобільні групи населення, правові гарантії, міжнародні правові гарантії, національні правові гарантії.

Rohovskyi Ya. International and national legal guarantees for the realization of the status of groups of people with low mobility.

The article analyses the international and national legal guarantees for the implementation of the status of groups of people with low mobility.

The article identifies the key principles of international normative acts in the field of rights and freedoms of groups of people with low mobility. Their significance lies in guaranteeing the relevant areas of activity of Ukraine as a State party to create legal, economic, social, and other conditions for ensuring the rights and opportunities of persons with low mobility on an equal footing with other participants in legal relations.

The status of implementation of international guarantees of the status of groups of people with low mobility in national legislation is analysed. The Constitution of Ukraine, the primary laws of Ukraine

‘On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine’, ‘On the Status of War Veterans, and Guarantees of Their Social Protection’, normative acts of the President of Ukraine “On the National Program of Vocational Rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities for 2001-2005”, “On Measures to Strengthen Social Protection of Persons with Disabilities; the Cabinet of Ministers of Ukraine’s regulations on Measures to Improve the Situation of Persons with Disabilities, On Approval of the Action Plan for Creating an Unhindered Living Environment for Persons with Disabilities and Other Low-Mobility Groups for 2009-2015 ‘Barrier-Free Ukraine’, and many others are studied. The implementation of the regulations has resulted in the creation of an unhindered living environment for groups of people with low mobility, the functioning of training courses on creating an unhindered environment for the life of people with disabilities, etc.

The author substantiates the view that the provisions of the analysed current legal acts are the basis for the further formation and implementation of the State policy on the development and adoption of State social guarantees in general and for groups of people with low mobility in particular, national standards and technical specifications, and also for conducting research and development and research work on the implementation of the principles of reasonable accommodation and universal design.

Key words: legislation, groups of people with low mobility, legal guarantees, international legal guarantees, national legal guarantees.

Постановка проблеми. Стан правового регулювання суспільних відносин щодо забезпечення прав та свобод маломобільних груп населення відображає рівень цивілізованості держави та правової культури суспільства. В цілому можна сказати, що формування та реалізація державної політики гарантування права, свобод, законних інтересів особам, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, є важливим показником доброго врядування у соціальній сфері.

Із проголошенням Акту про незалежність України гарантування умов належного життєвого середовища маломобільних осіб є питанням, що все частіше перебуває у порядку денному державних інститутів. З’ясування потреб, юридичного становища зазначеної категорії осіб, визначення подальших заходів покращення умов їх проживання, пересування, працевлаштування тощо є окремим напрямом соціального забезпечення.

Засади соціальної роботи, особливості публічного адміністрування прав осіб з інвалідністю на охорону здоров’я, адміністративно-правове регулювання забезпечення прав інвалідів в Україні досліджували вітчизняні вчені Кожура Л.О., Лукашевич М.П., Мельник В.П., Паровишник О.В., Підгурська М.В., Семігіна Т.В., Фурман А.В. та ін. Зазначені дослідження є вкрай важливими для систематизації теоретичних знань та практичних аспектів у соціальній сфері. Значного підсилення в дослідженні питань цієї сфери також можливо досягти шляхом аналізу фактичного стану забезпечення статусу маломобільних груп населення в період незалежності України.

Метою статті є дослідження міжнародних та національних правових гарантій реалізації статусу маломобільних груп населення.

Виклад основного матеріалу. Формальне визначення гарантій статусу маломобільних груп населення в Україні розпочалося з прийняття первинних законів, серед яких «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» 1991 р., «Про охорону праці» 1992 р., «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 1993 р. Як бачимо в перші роки незалежності сформовано законодавчу базу, яка стала основою подальшого гарантування статусу маломобільних груп населення. Так, на виконання нормативних положень зазначених законів Кабінетом Міністрів України 1993 р. були прийняті підзаконні нормативно-правові акти, а саме: «Про заходи щодо поліпшення становища інвалідів», «Про пільгове забезпечення інвалідів автомобілями з ручним керуванням і мотоколясками», «Про першочергові завдання щодо розв’язання проблем протезування та забезпечення інвалідів засобами пересування і малої механізації», Про поліпшення роботи, пов’язаної з реабілітацією дітей-інвалідів», «Про заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази будинків-інтернатів для престарілих та інвалідів, територіальних центрів обслуговування пенсіонерів і відділень соціальної допомоги вдома» тощо. Більш детально з’ясовувати зміст нормативних положень цих нормативно-правових актів немає сенсу, адже майже всі вони, станом на теперішній час, втратили чинність.

На початку незалежності України, а також й до нині, визначальне значення для формування соціальної політики має вплив загальних засад міжнародних нормативних актів. Зокрема, важ-

ливим кроком в гарантуванні правового статусу маломобільних груп населення, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, є закріплені загальні нормативні засади у Статуті Організації Об'єднаних Націй, а саме: гідність і цінність людини, рівні та невід'ємні її права є основою свободи, справедливості й загального миру [1]. Загальна декларація прав людини та Міжнародні пакти про права людини закріплюють положення про те, що кожна людина має всі передбачені в них права й свободи без будь-якого розрізнення [2]. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів гарантують загальність, неподільність, взаємозалежність, рівність і взаємопов'язаність усіх прав людини й основоположних свобод, а також необхідність гарантувати маломобільним особам повне користування ними без дискримінації.

Засади гарантування людям похилого віку гідну старість, вільну від злиднів і невігластва, активну і включену в громадське життя визначені у Мадридському міжнародному плані дій щодо старіння 2002 р. Уряди, що підписали цей план, зобов'язуються знайти необхідні ресурси і створити фонди допомоги людям похилого віку [3, с. 7].

Визначені у Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р. поняття «розумне пристосування» та «універсальний дизайн» сприяють більш якіснішому вирішенню питань щодо гарантування умов для належного життєвого середовища маломобільних груп населення. «Розумне пристосування» передбачає швидке реагування держави чи інших уповноважених суб'єктів на відповідні виклики, що полягає у внесенні обґрунтованих модифікацій і коректив для цілей забезпечення реалізації або здійснення маломобільними особами нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод. «Універсальний дизайн» вказує на необхідність робити дизайн предметів, середовища, програм та послуг максимально можливою мірою придатними для використання всіма людьми без необхідності додаткової їх адаптації чи спеціального дизайну, не виключаючи встановлення допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб, де це необхідно [4].

Таким чином, положення зазначеної Конвенції зобов'язують держави-учасниці вживати заходів для усунення дискримінації маломобільних осіб, включення у стратегії та програми положень щодо захисту і заохочення їх прав, проведення дослідних та конструкторських розробок об'єктів (предметів, середовища, програм, послуг) універсального дизайну, системного залучення маломобільних груп населення до ухвалення рішень з питань, що їх стосуються [4].

Приєднавшись у 2023 р. до Марракеського договору «Про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів» в законодавстві України з'являється додаткова гарантія реалізації статусу маломобільних груп населення, зміст якої полягає в тому, що доступність твору (примірнику) забезпечується адресату таким чином, щоб він мав такий самий реальний і зручний доступ, як і особи без порушення зору чи іншого обмеження з причин інвалідності сприймати друковану інформацію [5].

Отже, для України юридичне значення ратифікованих міжнародних нормативних актів у соціальній сфері полягає у визначенні напрямів діяльності держави щодо створення правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення маломобільним особам прав і можливостей нарівні з іншими учасниками правових відносин. Оптимальними результатами щодо створення належних умов та засобів забезпечення маломобільним особам прав і можливостей є: відсутність перепон і бар'єрів, що перешкоджають вільно пересуватися, отримувати інформацію тощо (доступ до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту); виконання індивідуальних програм реабілітації; надання пристосованого житла та автомобілів; належний стан охорони здоров'я, соціальної захищеності (надання пенсій, пільг, компенсаційних виплат та ін.) [6].

У національному законодавстві засади проаналізованих міжнародних нормативних актів знайшли своє відображення у чинній Конституції України. Так, стаття 24 Основного Закону України гарантує рівність конституційних прав і свобод громадян, що в свою чергу вимагає від держави створення належних умов для повного й рівного здійснення особами, що становлять категорію маломобільних груп населення, усіх прав людини (право на працю, вибір професії, виду трудо-

вої діяльності, належні, безпечні і здорові умови праці – стаття 43; право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття та у старості – стаття 46; право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї – стаття 48; право на охорону здоров'я, медичну допомогу – стаття 49 та ін.) [7].

Конституційні гарантії статусу маломобільних груп населення, на думку В.П. Мельник, характеризуються наступними ознаками: спрямовані на забезпечення належного життя маломобільних осіб відповідно до стану розвитку суспільства і держави, реалізація здійснюється переважно шляхом законодавчого регулювання, складають систему гарантій, забезпечуються через систему державного нагляду та громадського контролю [8].

Наприклад, в трудовому законодавстві містяться гарантії статусу маломобільних осіб, що стали суб'єктами трудових відносин. Зокрема, відповідно до нормативних положень Кодексу законів про працю України можна виділити наступні: при прийнятті на роботу випробувальний термін для осіб з інвалідністю не встановлюється (ч. 3 ст. 26); особам з інвалідністю внаслідок війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» гарантується переважне право не бути звільненим з роботи за умови скорочення чисельності або штату при рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації (ч. 2 ст. 42); робота осіб з інвалідністю у нічний час, залучення їх до надурочних робіт допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ч. 2 ст. 55, ч. 3 ст. 63, ч. 2 ст. 172); обов'язок роботодавця організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування осіб з інвалідністю, встановлювати на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці (ч. 1 ст. 172) [9].

З метою реалізації творчого та виробничого потенціалу маломобільних осіб, відповідно до нормативних положень Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», особи з інвалідністю забезпечуються правом на працю на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю (ч. 1 ст. 17); дискримінація за ознакою інвалідності забороняється (ч. 2 ст. 2); інвалідам в Україні гарантується вся повнота соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених у законодавстві України (ч. 1 ст. 1) та ін. [6].

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» 2000 р. закріплено соціальні норми і нормативи, державні соціальні гарантії та стандарти, прожитковий мінімум, принципи формування державних соціальних стандартів і нормативів для різних категорій населення, серед яких також особи з особливими потребами. Зокрема, такими принципами є: забезпечення соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного; соціального партнерства; урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту і трудових відносин та ін. [10].

З метою практичного втілення зазначених в законах гарантій правового статусу маломобільних груп населення прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є спеціальні правові відносини у соціальній сфері. Так, з метою забезпечення повноцінного життя маломобільним особам в економічному, політичному і соціальному житті держави, Указом Президента України «Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року» визначено заходи, яких слід вжити, а саме: вільний доступ маломобільних осіб до об'єктів соціальної інфраструктури при її проектуванні і будівництві; соціально-правова, трудова та медична реабілітація (розширення мережі реабілітаційних і територіальних центрів), професійне навчання, створення необхідної кількості робочих місць, посилення ролі адресних пільг і допомоги тощо [11].

«Програмою професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001–2005 роки» забезпечено створення сприятливих соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних та правових умов для реалізації прав осіб з обмеженими фізичними можливостями на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, добровільну посилену працю тощо [12].

Розпорядженням Президента України «Про заходи щодо посилення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями» визначено гарантії щодо створення належних умов для самореалізації маломобільних осіб, поліпшення мережі реабілітаційних закладів, обслуговування в медичній та соціальній сферах, забезпечення можливості безперешкодного доступу до жилих і виробничих будинків, споруд та громадського транспорту, додержання нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування та ін. [13].

Особливості гарантування на державному, регіональному і місцевому рівнях безперешкодного доступу маломобільних осіб до житлових будинків, гуртожитків, готелів, будинків відпочинку, закладів соціального захисту населення, лікарень, санаторіїв, театрів, кінотеатрів, закладів торгівлі, культових споруд визначені в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми забезпечення безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлового та громадського призначення».

Для досягнення цієї мети передбачається виконання відповідних заходів, серед яких: нормативно-правове (покращення якості законодавства, спрямованого на створення сприятливих умов життєдіяльності маломобільних людей, захисту їх прав, інтеграції у суспільне життя тощо), науково-технічне (розроблення та впровадження у життєдіяльність маломобільних людей спеціалізованих технологій обслуговування, пристосування вулично-шляхової, пішохідної та вело-візкової мережі до їх потреб тощо), інформаційне (облаштування територій населених пунктів, об'єктів їх інфраструктури допоміжними, спеціалізованими засобами інформації та орієнтації) та фінансове забезпечення (виділення коштів з державного та місцевих бюджетів, а також з інших джерел, не заборонених законодавством) [14].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки “Безбар’єрна Україна”» визначено подальші кроки щодо гарантування статусу маломобільних груп населення. Зокрема, внести зміни до Правил дорожнього руху у частині задоволення потреб інвалідів відповідно до міжнародних стандартів, посилити відповідальності за недотримання будівельних норм в частині забезпечення безбар’єрності для маломобільних осіб, розробити національні стандарти, спрямовані на задоволення потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення, обладнати у кожному населеному пункті існуючі об'єкти житлово-комунального та громадського призначення, транспортної інфраструктури, вулично-дорожньої мережі та елементів благоустрою населених пунктів, що не пристосовані для маломобільних осіб, спеціальними і допоміжними засобами (наочно-інформаційними, пішохідних переходів пониженими бордюрами, спеціальними звуковими світлофорами та напрямними огороженнями), запровадити у відповідних закладах вищої освіти навчальні курси з питань формування безперешкодного середовища для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями, універсального проектування та дизайну та ін. [15].

Виконання зазначених завдань потребувало вжиття організаційно-правових заходів, наслідком яких є прийняття Кабінетом Міністрів України низки важливих підзаконних актів, а саме: постанов «Про деякі питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для придбання транспортних засобів спеціалізованого призначення для перевезення осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, та інших маломобільних груп населення» від 14.03.2018 № 189, «Про затвердження Порядку виявлення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, які проживають у зоні надзвичайної ситуації або можливого ураження, та організації їх супроводження» від 18.04.2018 № 282, «Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування» від 09.10.2020 № 962, «Про затвердження Порядку влаштування засобів безперешкодного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до будинків, будівель, споруд будь-якого призначення, їх комплексів та частин, об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури або їх розумного пристосування» від 30.06.2021 № 668, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення методичних рекомендацій щодо надання адміністративних послуг ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”» від 27.11.2024 № 167, яким надання адміністративних послуг зазначеній категорії осіб гарантується на однаково високому рівні з урахуванням таких критеріїв як: результативність, своєчасність, доступність, зручність, відкритість, повага до особи [16].

Міністерством соціальної політики України розроблено «Державний стандарт соціальної адаптації», де визначено гарантії надання соціальної послуги соціальної адаптації особам, які перебувають у складних життєвих обставинах: особам похилого віку, особам з інвалідністю тощо [17]. Також розроблено «Державний стандарт соціальної послуги соціального супроводу при пра-

цевлаштуванні та на робочому місці», яким гарантується надання соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці громадянам, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, перебувають у складних життєвих обставинах, бажають працевлаштуватися та потребують соціального супроводу [18].

Проаналізовані нормативно-правові акти відображають засади реалізації та розробки державної політики у сфері гарантування маломобільним особам прав та свобод. Зокрема, під час розробки державних соціальних гарантій, національних стандартів, правил усталеної практики та класифікаторів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт враховуючи потреби зазначених осіб та/або застосовуючи принципи розумного пристосування та універсального дизайну [8].

Висновки. Отже, зазначене вище дозволяє нам сформулювати висновки, що концентровано відображають ключові аспекти розвитку правових гарантій реалізації статусу маломобільних груп населення в незалежній Україні.

Ратифіковані міжнародні нормативні акти у соціальній сфері визначають статус маломобільних груп населення, основоположні засади якого знайшли своє втілення у: Конституції України, первинних законах України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про охорону праці», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; нормативних актах Президента України «Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001–2005 роки», «Про заходи щодо посилення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями»; нормативних актах Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо поліпшення становища інвалідів», «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки “Безбар’єрна Україна”», «Про схвалення методичних рекомендацій щодо надання адміністративних послуг ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”» та ін.

Положення зазначених нормативно-правових актів є основою під час формування та реалізації державної політики у соціальній сфері, розробки та прийняття державних соціальних гарантій в цілому та маломобільних груп населення зокрема, національних стандартів і технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт щодо впровадження принципів розумного пристосування та універсального дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Документ прийнятий на заключній Конференції Об'єднаних Націй від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
2. Загальна декларація прав людини. Документ прийнятий резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Багній М.С., Коваль О.Я. Збірка «Захист прав людей поважного віку: успішні історії» / Громадська організація «Суспільство і право». Львів, 2019. 44 с.
4. Про права осіб з інвалідністю. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#n40.
5. Про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів. Марракеський Договір, прийнятий Всесвітньою організацією інтелектуальної власності з авторського права – спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй від 27.06.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-13#n45.
6. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.
7. Конституція України. Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Мельник В.П. Конституційне право осіб з інвалідністю на соціальний захист: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15mvptpa.pdf>.

9. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
10. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
11. Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року. Указ Президента України від 24.05.2000 № 717/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717/2000#Text>.
12. Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001 – 2005 роки. Указ Президента України від 13.07.2001 № 519/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519/2001#Text>.
13. Про заходи щодо посилення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями. Розпорядження Президента України від 13.11.2001 № 320/2001-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320/2001-%D1%80%D0%BF#Text>.
14. Про затвердження Програми забезпечення безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлового та громадського призначення. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 № 863. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/863-2003-%D0%BF#Text>.
15. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна». Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF#Text>.
16. Про схвалення методичних рекомендацій щодо надання адміністративних послуг ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2024 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2024-%D1%80#Text>.
17. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації. Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>.
18. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці. Наказ Міністерства соціальної політики України від 21.09.2016 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16#Text>.